

- До нашите читатели •
- Editorial •

МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКОТО ОБРАЗОВАТЕЛНО ПРОСТРАНСТВО

Б. В. ТОШЕВ
Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Резюме. На 1 януари 2007 г. България получи редовно членство в Европейския съюз. По този начин българската образователна система във всичките ѝ степени стана част от европейското образователно пространство. Това налага преосмисляне на някои основни елементи на реформата на българското образование. Статията поставя акцент върху някои от въпросите с особена актуалност: необходимостта да се намери баланс между обучението и възпитанието в българското училище, за да се избегнат отрицателните явления, които в момента тревожат обществото; проблемът за модерната подготовка на българските учители и тяхното продължаващо обучение; формирането на новата наука за образованието и свързаните с това необходими промени в българската педагогическа общност.

Keywords: European Union, Kingdom of Bulgaria, Peoples Republic of Bulgaria, school discipline, teacher training, teacher continuing education, science of education

На 1 януари 2007 г. България се върна след дълго отсъствие в стария си европейски дом. Членството на България в Европейския съюз (ЕС) е от изключително значение за бъдещето на страната. Европейският съюз е общност на свободни и проспериращи европейски народи, които от Средновековието, а и преди него, поставиха основите на модерната световна цивилизация. Казват, че България винаги е била част от европейския континент. Но Европа е не толкова географско понятие, колкото състояние на духа, сложен възел от морални ценности, правила на поведение в общест-

вото, арена на високите технологии и модерните индустрии, което в съвкупността си определя високия жизнен стандарт на нейното население. Несъмнено приобщаването на България към тази Европа ще бъде дълъг и навярно мъчителен процес.

В началото на XX век България бе част от тази Европа. След възшествието на цар Фердинанд България показва изключително стопанско и културно развитие и Великите сили трябваше да се съобразяват с него. Ето едно заслужаващо внимание мнение [1]:

[D]uring the thirty years of its troubled existence the young Bulgarian State has made almost phenomenal progress. Education has advanced rapidly; public works have been instituted in a large scale; the country has been covered with a network of railways; wealth has undoubtedly increased, and order has been maintained, often in circumstances of great difficulty. The military organization receives high praise from foreign experts.... The Bulgarians indeed have worked wonders [По време на тридесетгодишното си тревожно съществуване младата българска държава постигна феноменален прогрес. Бързо напредва образованието, публичните дела са поставени на здрава основа, страната се покри с мрежа от железни пътища, благосъстоянието несъмнено нарастна, а редът — запазен, често при трудни обстоятелства. Военната организация се оценява високо от чуждите експерти... Българите наистина творят чудеса.]

Че българите, чийто брой в Царство България е едва 4 329 108 (31 декември 1910 г.), са способни на стопанско чудо, се вижда от следния красноречив текст:¹

[Т]ази година [1911] житото се е родило добре в държавите на Балканския полуостров. Така България е произвела 16 350 000 кантара², Турция — 8 700 000 кантара, Сърбия — 4 130 000 кантара, Гърция — 1 632 000 кантара, Босна и Херцеговина — 762 000 кантара.

Някои виждат разковничето на успеха на България в това далечно време в петте основни качества, които българите са успели да култивират в себе си при изключително тежки исторически обстоятелства, действали в продължение на векове: родолюбие, ученолюбие, трудолюбие, предприемчивост и почтеност. Царство България изчезна от картата на Европа на 15 септември 1946 г. На мястото на тази държава дойде Народна република България, намираща се вече зад Желязната завеса в Съветския блок, който в свободния свят понякога означаваша като „Империя на злото”. Днес горните пет качества едва ли са в основата на ценностната система на съвременния българин. Без тях обаче шансовете за скорошен успех в Европейския съюз не изглеждат големи и дълг на българското училище е активно да работи за тяхното утвърждаване сред българската младеж.

Особено е чувството, че ние, българите, вече сме с равни права и за-

дължения в това огромно междудържавно обединение с почти 500 млн население. Нека ясно да кажем, че членството в Европейския съюз е свързано с: възможността за свободно движение без граници между държавите — членки на ЕС; отпадане на граничните митнически ограничения; правото на свободен престой в държавите на ЕС; признаване на професионалната квалификация във всички страни на ЕС; правото на спешна и неотложна медицинска помощ в границите на ЕС; правото на недискриминационно третиране на българите в сравнение с останалите граждани на ЕС; правото на участие и гласуване в местни избори и избори за участие в Европейския парламент и други представителни европейски институции; правото на закрила в трети страни от дипломатическите и консулски служби на държавите — членове на ЕС; получаването на средства за подобряване на инфраструктурата и развитието на регионите; повече инвестиции и разкриване на нови работни места; осигуряване на допълнително финансиране на нашите земеделски производители; възможности за участие във всички програми на ЕС в социалната, културната, научната и други обществени сфери; по-добра защита на правата на потребителите; по-безопасни и отговарящи на по-високи изисквания стоки на пазара; по-разнообразни и качествени услуги; свободно извършване на плащания и движение на капитали между страните - членки на ЕС; подобряване на стандартите за опазване на природната среда; подобряване на условията на труд; право на запитвания от всякакво естество в европейските институции, които имат задължението на дават своевременни отговори на български език.

Българското образование вече е част от общото европейско образователно пространство [2], което, между другото, означава признаване на дипломите на българските учебни институции и възможност за образование и допълнителна квалификация в избрано от кандидата училище или университет в Европейския съюз без каквато и да е дискриминация по отношение на съществуващите в това училище правила за достъп. Дали обаче българското училище и системата на висшето образование в България в настоящия момент се вписват безпроблемно в общото европейско образователно пространство? Тази тема изисква внимателен анализ, който е във вън от задачите на настоящата статия. Тук ще се ограничим само с няколко основополагащи бележки.

Още в зората на модерното българско образование училищната дисциплина и обучението са ясно разграничени. Училищната дисциплина е съвкупността от всички мерки с възпитателен характер, които имат място в училището. Обучението е съвкупността от мерки, чрез които знанието дохожда до обучаемите. Двете дейности са в паралел и водят към една обща цел [3]. При нарушаване на баланса между тях образователната цел — социализацията на младите поколения [4], което ще рече готов-

ност на младежта да спазва правилата на поведение в обществото, не може да бъде постигната. Този баланс между обучение и възпитание в продължение на десетилетия е бил поставян на изпитание в българското училище. Днес той също не е възстановен — училищна дисциплина, дори в елементарния ѝ вид не присъства сега в нашето училище, което поставя под заплаха устоите на българската образователна система и отваря вратата за уродливи явления, от които насилието в училище крие сериозна обществена заплаха [5,6].

Днес България има около 100 000 учители. Учебният процес е участие в очакването [7]. Участието е двустранно — с учители и ученици. За да има успешен учебен процес, много важно е какво е очакването на двете страни. В идеалния, навярно недостижим в пълна мяра случай, учителите имат чувството на мисия, която следват самоотвержено, и това е тяхното очакване. В идеалния, също недостижим напълно случай, учениците участват в учебния процес, защото имат съзнанието, че от това зависи техният живот и кариера в зрелостта. Дали това двустранно очакване има място в съвременното българско училище? Държавата и обществото готови ли са да оценят по достойнство работата на българския учител? Отговорите на тези въпроси са отрицателни. Трябва обаче да признаем, че повечето от българските учители са готвени за бъдещата им дейност по начин, несъвместим с новото демократично развитие на страната. Има нов инструментариум за обучение на подрастващите, който не се познава от нашите учители. Например поне от тридесет години като основна образователна парадигма в свободния свят се очертава теорията и практиката на т.нар. *конструктивизъм* (тривиален (педагогически), радикален и социален)³⁾, но специално обучение по тези въпроси у нас не се провежда, може би защото някои специалисти по презумция имат отрицателни нагласи към тези техники. Дали подготовката на новите учители съответства на най-новите образователни тенденции, или продължава да върви в старите коловози на наричаните у нас *методики на обучението*. Днес въпросът за обучението на новите учители се обсъжда в една рамка с три съществени елемента: *knowledge question, learning question, outcomes question* [7]. “Който знае повече, той обучава по-добре” — но дали съществува система, която ще освободи учителя от информационен баласт и грешни представи (*misperceptions*); за конструктивизма вече стана дума — средство, обект на специално обучение, което предлага *добри практики* за отказ от *transmission-oriented* преподаване и механично запомняне на факти и твърдения; и накрая широко обсъждания въпрос — дали подготовката на новите учители е *ефективна и стойностна* (*effective and value-added*). Този комплекс от въпроси показва колко важно е поставянето на нови основи обучението през целия живот на българските учители, но това още не се е случило [8].

Добър инструмент за създаване на ново учителство са модерните магистърски програми за учители (Master of Education, Med) — такава програма има за учители по химия [9], но тук има много проблеми от нормативно естество, които още не са намерили своето решение⁴⁾, което осуетява учители с такава най-висока образователно-квалификационна степен да станат гръбнака на учителството в България, както е в Америка и други европейски страни.

Кой трябва да подготвя новите учители? Старата представа е, че това са учители с опит и квалификация, специално подготвяни за тази дейност. В Царство България това е ставало в т.нар. *стажантски институт*⁵⁾, а ангажираните в учителските практики училища и учители са наричани „образцови“ [8]. В Народна република България във висшите педагогически институти са създадени специализирани звена, сектори или катедри по „Методика на обучението“ — работещите там също се смятат за учители, често имат часове в училище, и нерядко се връщат в училище като редови учители след пенсионирането си, наричани са „методици“ или „методици-предметници“. Модерната гледна точка по въпроса обаче е друга. Днес в Европа се смята, че има две различни професии в образованието — учители (who do it) и изследователи (who study it) [10]. Подготовката на новите учители е поверена на последните, но опитът на първите също е от значение.

Такава промяна има своите дълбоки основания. След процеса на диференциация на науките, във втората половина на XX век се задълбочи процесът на тяхната интеграция със заличаване на границите на старите класически научни и учебни дисциплини. Получаването на нови научни резултати при все по-сложните процеси — обект на анализ в природните и обществени системи, може да стане само със сложни интердисциплинарни и мултидисциплинарни подходи и техники. Така преди около тридесет години старите класически педагогически дисциплини (педагогика, образователна психология, обща и частна дидактика, история и философия на образованието и т.н.) амалгамираха в новата мащабна *Наука за образованието (Education)*, чието развитие се маркира в около 3200 научни списания, всички включени в световната система за реферирание, индексирание и оценяване [11-13]. Българската педагогическа общност трябва да приеме тези световни тенденции, да разруши черупките между старите класически дисциплини, да усъвършенства своя теоретичен и практически инструментариум, освобождавайки се от идеологическите рецидиви, и смело да излезе на световното научно поле, публикувайки своите идеи и резултати в немаргиналната научна литература [14]. Без това България не може да разчита на равнопоставеност и признание в общото европейско образователно и научно пространство.

БЕЛЕЖКИ

1. Венец. *Илюстровано списание за ученици от прогимназиите*. Год. I, книжка 4, декември 1911, с. 319.
2. 1 кантар = 44 оки (1 ока \approx 1,28 кг)
3. Special Issue: Constructivism in Chemical Education. *Foundations of Chemistry. Philosophical, Historical, Educational and Interdisciplinary Studies of Chemistry* (Springer), Volume 8, Number 2, 2006, p. 93-219
4. Б.В. Тошев. Гимназиалните учители с нови компетенции. *Учителско дело*. Год. 47, бр. 40(3315), 20 декември 2004 г., с. 6
5. Правилник за стажантския институт, *ДВ*, бр. 189 от 1939 г.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bouchier, J. D. The Rise of Bulgaria. *National Geographic Magazine* **23**, 1105-1118(1912).
2. Berggreen-Merkel, I. Towards a European Educational Area. *Eur. J. Education Law & Policy* **3**, 1-7 (1999).
3. Касабов, П. Г. *Методика на училищната дисциплина*. София, 1893.
4. Burns, R. J. Education and Social Change: A Proactive or Reactive Role? *Int.-Rev. Educ.* **48**, 21-43 (2002).
5. Тошев, Б. В. Насилието в училище и борбата с него (педагогически и социални аспекти). В.: Пенкова, Р., С. Даскалова (ред.) *Общество на знанието и образование за всички*. Национален институт за образование, София, 2003, с. 285-291.
6. Тошев, Б. В. Социални аспекти на насилието в училище. *Химия* **12**, 437-443 (2003).
7. Cochran-Smith, M. The Future of Teacher Education: Framing the Questions that Matter. *Teaching Education* **11**, 13-24 (2000).
8. Тошев, Б. В. Преди да е станало късно. 3. Реформата в средното образование. *Химия* **10**, 353-362 (2001).
9. Тошев, Б. В. За пръв път в България — магистър-учител по химия. *Химия* **11**, 427-431 (2002).
10. Tsaparlis, G. Editorial. *J. Baltic Sci. Education*. Number 2(8), 4 (2005)
11. Тошев, Б. В. Световната система за реферирание, индексирание и оценяване. *Химия* **7**, 259-263 (1998)
12. Тошев, Б. В. Научните списания и техният импакт фактор. *Наука* **14**(5), 28-32 (2004)
13. Тошев, Б. В. Научна дейност, научна общност и научни списания. *Наука* **15**(4), 42-46 (2005)
14. Dumleavy, P. *Publishing Your Research in Authoring a PhD: How to Plan, Draft, Write, and Finish a Doctoral Thesis or Dissertation*. Palgrave MacMillan, New York, 2003

BULGARIAN EDUCATION IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL AREA

Abstract. On January, 1st, 2007 Bulgaria became a regular member of the European Union. Thus Bulgaria's educational system became a part of the European educational area. The article emphasizes on some special problems that have not been solved yet: i) the need of balance between the processes of learning and breeding within the Bulgarian school; without this balance the socialization of youth as a fundamental educational goal can be achieved; ii) the problem of the modern training of the prospective teachers and as well as the problem of their continuing education; iii) the need of structural and conceptual changes in the Bulgarian pedagogical academia after establishing the *Science of Education* by a process of amalgamation of the separate pedagogical disciplines (pedagogy, didactics, educational psychology, philosophy of education, etc.).

✉ **Prof. B. V. Toshev,**
Research Laboratory on Chemistry Education and History
and Philosophy of Chemistry,
Department of Physical Chemistry,
University of Sofia,
1 James Bourchier Blvd., 1164 Sofia, BULGARIA
E-mail: toshev@chem.uni-sofia.bg